

Сакральний героїзм у православній проповіді воєнного часу: богословська типологія та образи

Назарій Николин

аспірант Київської православної богословської академії.

ORCID: orcid.org/0000-0002-9900-6247 | 380634888742a@gmail.com

<http://doi.org/10.33209/2519-4348-2707-9627-2025-13-183>

Стаття присвячена дослідженню феномена сакрального героїзму в православній проповіді воєнного часу, зокрема в умовах повномасштабної війни 2022–2025 рр. в Україні. Від початку війни православна Церква, як і інші релігійні інститути, поставлена перед необхідністю духовної підтримки суспільства, яке переживає страждання, втрати та моральні випробування. Автор розглядає, як у гомілетичній риторичній конструкції формується новий образ героїзму, що поєднує воєнну відвагу з духовним виміром, наділяючи подвиг українських захисників сакральним змістом. У статті досліджуються основні богословські архетипи героїзму, представлені в проповідях: мученик, воїн Христовий, захисник правди, праведник. Окремо розглядається роль риторичних прийомів, таких, як контрасти добра і зла, використання історичних та біблійних паралелей, а також емоційні заклики до моральної стійкості. Вивчення трансформацій у богословському осмисленні війни дозволяє краще зрозуміти, як релігійне слово підтримує вірян, зберігає духовну стійкість нації та формує ставлення до війни, героїв і ворога. У статті визначається, як українські православні проповідники в релігійних текстах ставлять акцент на героїзмі як духовній місії, що базується на жертвовності, зокрема в контексті подвигів воїнів-захисників, які не лише борються зі злом, але й віддають своє життя за ближніх. У статті зазначено, що через сакралізацію героїзму Православна Церква формує образ героя-захисника як священну постать, подібну до мучеників і святих воїнів давнини. Ключовими образами, що зустрічаються в проповідях, є святий воїн, мученик та праведник, чия жертвовність є централь-

ним мотивом релігійної проповіді. Зокрема, образи архістратиґа Михаїла та святого Юрія-Змієборця стали символами захисників, які борються за правду і свободу від зла. Таке осмислення війни дозволяє не лише підвищити моральний дух суспільства, а й створити богословське обґрунтування для відданості справі захисту своєї країни. Незважаючи на те, що в контексті сучасної війни проповідь орієнтується на героїзм і боротьбу зі злом, акцент робиться і на важливості смирення, любові та жертвності, адже ці риси вважаються центральними для християнського героїзму. Під час війни український воїн сприймається не лише як патріот, але й як духовний борець за правду, символізуючи боротьбу світла з темрявою. Дослідження сакрального героїзму в православній проповіді показує, як Церква адаптує свої богословські концепти до реалій війни, підтримуючи моральний дух нації і перетворюючи подвиги сучасних героїв на сакральні акти, які мають вічну цінність у контексті християнської віри. Стаття також підкреслює, що риторика воєнного часу в православній проповіді є важливим інструментом для зміцнення суспільної стійкості і духовного відродження нації. Перспективи подальших досліджень включають вивчення впливу цього сакрального героїзму на колективну пам'ять, на процес канонізації нових святих та на розвиток богослов'я війни і миру в православ'ї в поствоєнний період.

Ключові слова: Сакральний героїзм, православна проповідь, війна, воїни-захисники, мученики, жертвність, типологія, гомілетична спадщина.

Постановка наукової проблеми та її значення. Повномасштабна війна, розв'язана Росією проти України, поставила перед релігійними спільнотами України безпрецедентні виклики. Православна Церква, як і інші конфесії, опинилася перед необхідністю відповісти на нагальні духовні потреби суспільства, яке переживає горе втрат, руйнування та моральні випробування війни. У цих умовах проповідь набуває особливої ролі: вона не лише передає богословські істини, але й слугує засобом підтримки духу, консолідації вірян та осмислення подій крізь призму віри. Формується новий феномен — сакральний героїзм у риторичі священнослужителів, тобто надання діям реальних військових захисників священного, духовного виміру. Актуальність дослідження цього феномена зумовлена як практичними, так і науковими потребами. Практичні потреби — тому що релігійна риторика впливає на морально-психологічний стан суспільства воєнного часу, формує ставлення до героїв-захисників, до ворога та до самого факту війни. Наукові потреби — тому що аналіз проповідей воєнного часу дозволяє виявити трансформації в традиційній православній теології під впливом сучасних подій. З'ясування, які богословські образи та типи героїзму використовуються для осмислення війни, має значення для релігієзнавства, богослов'я та соціальної психоло-

гії. Це пов'язано з важливими завданнями: зрозуміти, як церква сприяє збереженню суспільної стійкості; як інтерпретується моральність війни і миру; як відроджується чи переосмислюється культ мучеників та святих воїнів у сучасному контексті.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Тема взаємодії релігії і війни привертала увагу дослідників і раніше, однак сучасний російсько-український конфлікт висвітлив нові аспекти цього феномена. У низці публікацій уже проаналізовано, як риторика церковних лідерів сакралізує війну. Зокрема, західні аналітики звертають увагу на висловлювання патріарха московського Кіріла, який з початку вторгнення публічно підтримував російську агресію і навіть обіцяв відпущення гріхів та статус мученика для російських солдат, загиблих «при виконанні військового обов'язку»¹. У вересні 2022 р. Кіріл проголосив, що російські вояки, які жертвують життям на війні проти України, «змивають всі гріхи» і їхня «жертвна смерть» уподібнюється до Христової. Дослідники відзначають, що таким чином очільник РПЦ фактично проголосив смерть у бою достатньою підставою для визнання воїна мучеником². Це є продовженням тенденції російської церковної пропаганди трактувати війну як «священну», де полегли агресори уподібнюються до святих воїнів минулого. Критикуючи цю концепцію, богослови наголошують, що, з точки зору традиційного християнського розуміння, саме жертви насильства, а не його виконавці, є істинними мучениками³. Така позиція підсилює моральну відмінність між агресором і захисником у релігійному наративі.

Сучасний художньо-мистецький дискурс успадкував традиційний погляд на зображення українського солдата, що постає в різних історичних і культурних втіленнях — дружинника-богатиря, козака-лицаря, повстанця-патріота, борця за незалежність, а в новітній історії й супергероя-кіборга. У цих постатях незмінно акцентується позитивний і вірцевий характер героя, якого сприймають як уособлення хоробрості, доблесті, жертвовної любові до Батьківщини, добропорядності, честі та розважливості⁴.

¹ Smith P. Moscow patriarch: Russian war dead have their sins forgiven. URL: <https://apnews.com/article/russia-ukraine-putin-religion-moscow-0d2382ff296b7e253cd30c6bbadeed1d>

² Kobetyak A. R. Transformation of the soteriological doctrine of the christian churches in the conditions of the russian-ukrainian war. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. 2024. Вип. 1(95). С. 20.

³ Zecher J. What makes a martyr? The proclamation of Patriarch Kirill and the question of sacred violence. URL:

<https://www.abc.net.au/religion/patriarch-kirill-and-the-question-of-soldier-martyrs/14086850>

⁴ Сеньковська Н. А., Скуратко Т. М. Образ воїна-героя російсько-української війни в сучасному художньому дискурсі. Наукові записки. Серія: Філологічні науки. 2025. № 2 (214). С. 196.

Менш дослідженням залишається питання про те, як українські православні проповідники сакралізують героїзм власних захисників у протистоянні з очевидно несправедливою агресією. Наявні публікації з цього приводу лише починають з'являтися. Окремі українські автори розглядають історичні корені культу святих воїнів та його актуалізацію сьогодні. Приміром, О. Петренко-Цеунова аналізує європейське дослідження про «мілітаризацію святих» і зазначає, що популярність образів святого воїна в християнстві зростає в умовах зовнішньої загрози. Потреба в «озброєнних святих» виникає тоді, коли спільнота переживає напад ворожої сили і звертається по допомогу до небесних захисників у боротьбі з агресивним злом⁵. Ця думка прямо перегукується з українськими реаліями 2022–2025 рр., де вторгнення сприймається як нашествя абсолютного зла, а, отже, потребує небесної опіки та сакрального сенсу для кожного героїчного чину.

Проте систематичного дослідження типології «сакрального героїзму» саме в православній проповіді поки немає. Частково цю нішу заповнюють публікації у ЗМІ та в аналітичних платформах, де розглядаються окремі промови церковних лідерів. Втім, комплексний аналіз богословських образів (мученик, воїн Христовий, захисник правди тощо) у воєнних проповідях лише на часі. Таким чином, на основі наявних досліджень можна констатувати, що питання священного виміру героїзму в нинішній війні є новим і важливим. Метою нашого дослідження стане спроба системно описати цей феномен, спираючись на приклади реальних проповідей православного духовенства воєнної доби.

Мета статті полягає в дослідженні теми сакрального героїзму у православній проповіді та релігійній публіцистиці воєнного часу (2022–2025 рр.). Для досягнення цієї мети необхідно виконати такі завдання: 1) виявити, які основні богословські архетипи героїзму пропонуються в проповідях для осмислення подвигу українських захисників; 2) проаналізувати ключові образи (мученика, святого воїна, захисника народу, праведника тощо), через які подається сучасний герой; 3) простежити використання історичних та біблійних паралелей для сакралізації війни порівнянь із святими воїнами давнини, мучениками, біблійними персонажами); 4) охарактеризувати основні риторичні прийоми воєнного проповідництва (емоційні заклики, протиставлення добра і зла, цитування Святого Письма, створення образу ворога як втілення зла. Виконання цього завдання дозволить зрозуміти, як саме Православна Церква адаптує свою мову і богословські поняття до реальній війни, підтримуючи вірних та освячуючи подвиг тих, хто бореться за праведну справу.

⁵ Петренко-Цеунова О. Від мученика до воїна. URL: <https://www.verbum.com.ua/06/2022/those-who-are-near/from-martyr-to-warrior/>

Виклад основного матеріалу. У мирний час християнська проповідь здебільшого зосереджується на особистому спасінні, етичних настановах, любові до ближнього. Натомість із початком великої війни проповідники змушені реагувати на колективну біду богословською рефлексією всенародного спротиву злу. В українському суспільстві з'являється запит на моральне обґрунтування оборонної війни і героїзацію захисників, сумісну з християнською вірою⁶. Сакральний героїзм стає тією концепцією, яка задовольняє цей запит: вона представляє українського воїна не просто як солдата, але як носія вищої місії, провідника Божої волі в боротьбі зі злом. Православне духовенство швидко підхопило цю риторику. Уже в перші дні після 24 лютого 2022 р. лунали проповіді, звернення і молитви, де війна осмислювалася в релігійних категоріях.

Про зростання актуальності теми свідчить хоча б те, що в проповідях практично кожної неділі або свята з'являються відсилки до війни. Священнослужителі підкреслюють, що зараз особливий час випробувань, коли кожен має проявити стійкість і віру. Блаженніший митрополит Епіфаній, наприклад, зазначав, що нинішні обставини додають нового звучання традиційним духовним істинам: «Усі ці роздуми, усі ці сенси і образи, які щороку подає нам Церква в середині посту, — усе це з особливою силою відлунує в наших серцях тепер, коли триває війна»⁷. Тобто, кожна проповідь воєнного часу мимоволі стає посланням про те, як жити вірою під час війни, як розуміти страждання і героїзм довкола себе.

Аналіз воєнних проповідей дозволяє виокремити кілька типів героїзму, якими оперує православне духовенство. Перший — це герой-мученик, тобто той, хто приймає страждання і навіть смерть за праведну справу, уподібнюючись до мучеників за віру. Другий — герой-захисник, воїн, що бореться зі злом, захищаючи невинних, і через це уподібнюється до біблійних та історичних воїнів Христових. Третій тип можна умовно назвати герой-праведник: людина, чий героїзм проявляється у моральній стійкості, милосерді, жертвованню служінні ближнім⁸.

⁶ Ткач Р. М. Роль архетипів героя і воїна в формуванні патернів поведінки особистості в умовах воєнного часу. Психологічні предиктори соціального розвитку особистості в сучасних умовах освітнього середовища. Збірник тез I Всеукраїнської науково-практичної конференції (21.11.2024). Київ: КПП ім. Ігоря Сікорського, 2024. С. 130.

⁷ Прповідь Блаженнішого Митрополита Київського і всієї України Епіфанія у Хрестопоклонну неділю. URL: <https://www.pomisna.info/uk/sermon-post/propovid-blazhennijshogo-mytropolita-kyyivskogo-i-vsiyeyi-ukrayiny-epifaniya-u-hrestopoklonnu-nedilyu-2/>

⁸ Прповідь Блаженнішого Митрополита Київського і всієї України Епіфанія в день свята Стрітіння Господнього. URL: <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/nehaj-strah-bude->

Перш ніж перейти до аналізу сучасного образу воїна в українському релігійному дискурсі, необхідно коротко окреслити історичні підвалини церковного ставлення до воїнського подвигу. У давній Церкві ставлення до воїна формувалося не як прославлення військової сили, а як духовне осмислення служіння, у межах якого військові метафори й образи використовувалися насамперед для морального повчання. Ранньохристиянські письменники охоче застосовували порівняння з військом у позитивному ключі. Так, Климент Александрійський уподібнював Христа до полководця, який дбає про своїх воїнів, а Климент Римський закликав християнську громаду до внутрішньої дисципліни, подібної до злагодженості військового ладу⁹.

У Візантії сформувався окремий пласт вшанування святих, котрі колись були пов'язані з військовою службою. Дж. Скедрос показав, що до X століття найшанованіші воїнські святі — Феодор Тирон, Феодор Стратилат, Димитрій, Нестор та інші — сприймалися передусім як мученики за віру, а не як герої на полі бою¹⁰. Показово, що у слові святителя Григорія Ниського на честь Феодора Тирона майже не згадується його військова служба: підкреслюється лише його готовність померти за Христа. Подібно й святий Василій Великий, проповідуючи у день пам'яті Гордія, центуріона римського війська, наголошував виключно на його особистій жертвовності заради віри, а не на будь-яких ратних заслугах¹¹. Тобто, у IV столітті військовий статус мученика не відігравав істотної ролі у формуванні його культу — вирішальним був подвиг віри.

Лише від X століття з'являються свідчення, у яких військові успіхи починають пов'язувати з заступництвом певних святих, що сприяло посиленню їхнього образу саме як воїнів. Проте дуже важливо підкреслити, що навіть у цей період церковна традиція не ототожнювала смерть у бою зі святістю. Показовим є випадок з імператором Никифором II Фокою, який клопотав перед патріархом Полієвктом про зарахування загиблих воїнів до лику мучеників. Патріарх відмовив, посилаючись на припис святого Василя Великого, згідно з яким воїни, що проливали кров у бою, повинні утримуватися від причастя впродовж трьох років¹². Таким чином наголошувалося на чіткому

ne-sered-nas-ale-sered-tyh-hto-protvytsya-pravdi-bozhij-hto-porushuye-bozhu-zapovid-myru-i-lyubovi-hto-tayemno-gotuye-zlochyn-i-rozpaluyue-vijnu-mytropolyt-epifanij/

⁹ Каррас В. «Їхні руки нечисті»: Ориген і каппадокійці про війну та військову службу. Православні погляди на війну / За ред. П. Гамаліс, В. Каррас. Київ : «Дух і літера», 2023. С. 142.

¹⁰ Скедрос Дж. Чого навчають святі воїни у візантійській традиції. Православні погляди на війну / За ред. П. Гамаліс, В. Каррас. Київ : «Дух і літера», 2023. С. 205.

¹¹ Там само. С. 210.

¹² Там само. С. 220–221.

розрізненні між мучеництвом як добровільним свідченням віри та загибеллю у збройному конфлікті, яка сама по собі не веде до святості.

Сакралізація образу воїна в українській духовній традиції формувалася поступово й мала свої особливі акценти відповідно до історичних обставин, у яких перебував народ. Ідеальний образ героя на українських землях завжди поєднував у собі хоробрість і жертвність, творячи один із найстійкіших і найвиразніших архетипів національної культури, що простежується ще від доби Київської Русі¹³. У період козацької державності цей образ набуває особливої насиченості. Воїн розглядався як особа, готова на самопожертву заради двох найвищих благ — віри та вітчизни. Особливо глибоко тематика сакралізованого героїзму розкривалася в проповідницькій спадщині Іоанікія Галятовського та Антонія Радивиловського, які у своїх повчаннях підкреслювали духовну висоту воїнського подвигу, змальовуючи захисника як носія віри, мужності та готовності віддати життя заради ближніх¹⁴.

У центрі уваги сучасних проповідників, безперечно, образ воїна на полі бою — адже війна висуває на перший план саме військових захисників. Проте навіть у межах цього образу риторика варіюється. З одного боку, український солдат постає як справедливий воїн, що несе меч заради захисту правди, подібно до старозавітних праведників, або до святих покровителів війська. З іншого боку, наголошується на смиренному вимірі героїзму: воїн готовий віддати життя, прийняти страждання, тобто повторити шлях Христа, що поклав душу «за друзів своїх» (Ін. 15: 13).

У проповідях нерідко підкреслюється, що героїзм воїнів має не лише військово-патріотичний, а й духовний вимір. Наприклад, митрополит Епіфаній називає сучасних українських захисників «праведними», такими, що не чинять зла, а навпаки — стають на заваді злу. Він риторично запитує: чи зробили ми як народ щось, за що заслуговуємо на ті страждання, які нам принесла Росія? І відповідає: ні, наші воїни нічого злого не вчинили, але «вони страждають... Страждають так, як страждали мученики... Страждають, як Спаситель на хресті – несправедливо»¹⁵. Тут простежується чітка типологія: український воїн це мученик (що невинно страждає), який наслідую

¹³ Чернаєнко В. В., Олексенко В. А. Образ воїна в українському мистецтві. The latest technologies of science implemented in use. Abstracts of XVII International Scientific and Practical Conference (28-30.04.2025, Munich). Munich, 2025. С. 37.

¹⁴ Співак В. В. Морально-філософський аспект образу воїна в українській філософській думці епохи бароко. Мультиверсум. Філософський альманах. 2016. Випуск 3–4 (151–152). С. 131–134.

¹⁵ Проповідь Блаженнішого Митрополита Київського і всієї України Епіфанія у Хрестопоклонну неділю. URL: <https://www.pomisna.info/uk/sermon-post/propovid-blazhennijshogo-mytropolita-kyivskogo-i-vsiyeyi-ukrayiny-epifaniya-u-hrestopoklonnu-nedilyu-2/>

Христа (беручи свій хрест несправедливих страждань). Одночасно цей воїн і борець за правду, бо його страждання не пасивне, а поєднане з боротьбою проти агресора.

Окремо слід виділити тип героя-пастиря — це образ церковного героя, капелана чи святителя, який словом і молитвою надихає інших. У самих проповідях інколи духовенство наводить приклади святих ієрархів або ченців, що під час війн виявляли мужність¹⁶. Хоч цей аспект менш виражений, та все ж православна традиція має і таких героїв — не зі зброєю, а з молитовним щитом у руках. Отже, типологія сакрального героїзму у війсьній проповіді багатогранна: мученики, воїни Христові, праведники, захисники народу, духовні провідники. Усі вони в сучасних українських реаліях певною мірою проектується на образ українського захисника, створюючи для нього піднесений, священний ореол.

Одним із головних засобів сакралізації сучасних героїв є проведення паралелей зі святими — передусім воїнами і мучениками давнини¹⁷. Православна традиція знає безліч святих, які були воїнами: св. Юрій Переможець, свт. Димитрій Солунський, князі-страстотерпці Борис і Гліб, начальник небесного воїнства архістратиг Михаїл. Візантійці шанували близько сімдесятих святих, які, за їхніми агіографічними переказами стали мучениками за віру, проте у якийсь момент свого життя були пов'язані з військом¹⁸.

У війсьній час ці постаті набули нового звучання. Проповідники часто згадують їх як покровителів небесного воїнства, що нині стає на захист України. Зокрема, образ архістратига Михаїла — традиційного покровителя Києва і України — використовують для втілення ідеї про небесне воїнство на боці добра. Митрополит Епіфаній у своїх проповідях не раз наголошував, що українці не самі у своїй боротьбі: з ними молитовно і духовно перебуває цілий сонм небесних сил. У слові з нагоди річниці інтронізації він заявив, що разом з українським народом і його мужніми воїнами бореться і воїнство небесне на чолі з архістратигом Михаїлом. Так само поруч із нами — Богородиця (як Покрова-Оранта) та «собор святих, прославлених подвижників на землі Руси-України»¹⁹. Тобто, історія Церкви сприймається як жива

¹⁶ Капелани. На службі Богу в Україні / Уклад.: Т. Ковтунович, Т. Привалко. Київ: Укр. Ін-т. нац. Пам'яті, 2019. С. 81.

¹⁷ Kobetyak A. R. Transformation of the soteriological doctrine of the christian churches in the conditions of the russian-ukrainian war. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. 2024. Вип. 1(95). С. 22.

¹⁸ Скедрос Дж. Чого навчають святі воїни у візантійській традиції. Православні погляди на війну / За ред. П. Гамаліс, В. Каррас. Київ: «Дух і літера», 2023. С. 203.

¹⁹ Слово Митрополита Епіфанія в день відзначення четвертої річниці інтронізації. URL: <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/slovo-mytropolita-epifaniya-v-den-vidznachennya-chetvertoyi-richnytsi-intronizatsiyi/>

спадкоємність: колишні святі воїни нині надихають і підтримують новітніх героїв-захисників.

Популярною є паралель із подвигом святого Юрія, що переміг змія. Російського агресора в церковному дискурсі нерідко метафорично називають «драконом» або «змієм», який нищить усе живе. У цьому контексті українські воїни уподібнюються до Юрія Змієборця, покликаного списом правди уразити дракона-загарбника. Такі алюзії зустрічаються у промовах православних ієрархів. Наприклад, митрополит Євстратій (Зоря) у публічних висловлюваннях порівнював життя під постійною загрозою ракетних ударів із життям поруч з міфічним драконом, натякаючи, що ворог — це прообраз апокаліптичного змія, перемога над яким обіцяна Богом (натяк на книгу Одкровення)²⁰. Так образ святого воїна проектується на національну боротьбу, надаючи їй біблійного, есхатологічного виміру.

Інша важлива група паралелей — мученики ранньої Церкви. У проповідях мирні жертви війни — загиблі цивільні, закатовані окупантами, знищені віряни — часто називаються мучениками за правду і віру. Риторика тут будується на прямому уподібненні: як перші християни страждали від язичників та безбожників, так нині українці страждають від рук агресора. Знову приклад від митрополита Епіфанія: він стверджує, що пролита невинна кров українців не пропадає марно, але «як і кров мучеників, вона дає вінці вічні тим, хто не зрадив любові до ближніх». Тобто предстоятель прирівнює загиблих українських воїнів і мирних людей до мучеників, за чию жертву Бог нагородить їх вічною славою²¹.

Тут проповідник посилається на образ із Писання, аби запевнити: кара наздожене катів так само невідворотно, як благодать — мучеників. Це потужний образ, що поєднує історичну пам'ять Церкви про гоніння та сучасну жахливу реальність (Буча, Маріуполь, Ізюм та інші місця страждань українців).

Центральним богословським мотивом, що пронизує воєнні проповіді, є жертвність. Жертвність трактується широко — від готовності віддати життя на фронті до повсякденного самозречення заради ближнього. Але у воєнний час акцент робиться на найбільш радикальній формі жертвності — віддати своє життя, «покласти душу за друзів», як сказано в

²⁰ Євстратій (Зоря), митр. Росія — це дракон. URL: <https://www.facebook.com/share/p/1BgZBhvEmR/>

²¹ Проповідь Блаженнішого Митрополита Київського і всієї України Епіфанія у Хрестопоклонну неділю. URL: <https://www.pomisna.info/uk/sermon-post/propovid-blazhennijshogo-mytropolita-kyivskogo-i-vsiyeyi-ukrayiny-epifaniya-u-hrestopoklonnu-nedilyu-2/>

Євангелії (Ін. 15: 13). Цей біблійний вірш фактично став девізом церковного осмислення подвигу воїна.

У православній традиції жертвність завжди була пов'язана з ідеєю спасіння, адже Христос своєю хресною жертвою переміг смерть і дарував людям спасіння, так і послідовники Христа, приймаючи страждання, входять у Його перемогу. Відповідно, загибель воїна, якщо вона прийнята заради ближніх, розглядається ледь не як шлях до особистого спасіння і водночас як участь у Христовій перемозі над злом. Така думка, хоч і неабезперечно з точки зору богослов'я, явно наявна в гомілетичній спадщині. Згадувані вище слова російського патріарха Кіріла про «випущення всіх гріхів» загиблим солдатам — екстремальний та негативний приклад подібного дискурсу²².

Українські проповідники обачніші у формулюваннях. Вони лише натякають на особливу благодать для тих, хто приносить вищу жертву любові. Митрополит Епіфаній у проповіді улітку 2024 р. зазначив, що несення нашим народом свого хреста страждань неодмінно приведе до «перемоги і спасіння, як їх досягнув Христос, подолавши смерть воскресінням»²³. Ці слова пов'язують воедино поняття жертвності, перемоги і спасіння. Логіка тут така: якщо українці, в особі своїх воїнів, волонтерів, усіх, хто терпить заради ближніх, беруть свій хрест і слідують за Христом аж до Голгофи — то як і Христос, вони здобудуть воскресіння, тобто перемогу життя над смертю. Таким чином, національна боротьба уподібнюється до Христової Пасхальної містерії: через хрест — до світлого воскресіння. Це надзвичайно потужний меседж, що надає смислу жертвам війни і вселяє надію на кінцевий тріумф добра.

Український греко-католицький священник о. Михайло Димид (хоч і належить до іншої конфесії, але висловив думку, співзвучну православній традиції) на похороні свого сина-військового сказав знаменні слова: «Герої вмирають... Але герої дають нам насіння, як дають його святі мученики Церкви. На основі цього насіння народжуються нові покоління»²⁴.

²² Zecher J. What makes a martyr? The proclamation of Patriarch Kirill and the question of sacred violence. URL: <https://www.abc.net.au/religion/patriarch-kirill-and-the-question-of-soldier-martyrs/14086850>

²³ Завдяки жертві воїнів — Україна все ще жива, жива наша Церква, живою є надія на перемогу правди і добра. URL: <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/zavdyaky-zhertvi-voyiniv-ukrayina-vse-shhe-zhyva-zhyva-nasha-tserkva-zhyvoyu-ye-nadiya-na-peremogu-pravdy-i-dobra-mytpolyt-epifanij/>

²⁴ «Герої вмирають, але дають насіння, на основі якого народжується сильніша відвага», — о. Димид на похороні сина. URL: https://tvoemisto.tv/news/geroi_vmyrayut_ale_dayut_nasinnya_na_osnovi_yakogo_narodzhuietsya_sylnishya_vidvaga_otets_dymyd_na_pohoroni_syna_133914.html

Фактично, смерть героя прирівнюється до смерті мученика, плід якої — продовження життя громади, нації, церкви.

У проповідях і зверненнях воєнного часу формується цілісний образ воїна-захисника, наділеного певними добродіями і богословським змістом. Передусім, як уже зазначалося, цей воїн завжди постає як воїн справедливості. На відміну від ворога, що несе зло і руйнування, український воїн захищає правду, мир і порядок, тобто виконує морально праведну місію. Навіть предстоятель УПЦ (МП) митрополит Онуфрій у перший день вторгнення прямо закликав вірян «молитися за українське військо», визнавши тим самим правоту його дій, а також назвав війну Росії проти України «братовбивчою» і гріховною, від чого закликав покаятися агресора²⁵. Це промовистий випадок, адже раніше УПЦ (МП) уникало такої риторики; війна змусила навіть її очільників визнати українських воїнів захисниками невинних, тобто стати на бік етичної правоти українського спротиву.

Православна проповідь підкреслює моральну чистоту захисника: він не агресор, не вбивця з корисливості чи ненависті, а той, хто «любов не зрадив», ставши на захист ближніх. Ще блаженний Августин, який заклав основи вчення про справедливу війну, наголошував, що моральна правота має належати стороні, яка обороняється від несправедливої загрози, бо саме вона веде угоду Богові, справедливу війну, тоді як агресор, який розпочинає насильство, завжди перебуває на боці неправди й гріха²⁶. В одній із проповідей прозвучала думка, що українські воїни «нікого не вбивають — вони знищують ворога». Тобто йдеться про різницю між вбивством як гріхом та вимушеною боротьбою проти агресора. Тобто, риторично воїн позбавляється образу «кривдника» — він стає виконавцем вищої справедливості, караючим мечем Божим проти явного зла²⁷. Ця теза допомагає зняти можливі моральні сумніви у вірян щодо заповіді «не вбивай»: церква пояснює, що оборонні дії воїнів не є убивством у звичайному сенсі, бо це захист невинних і відсіч агресору.

З іншого боку, як вже згадувалося вище, святий Василій Великий у своєму канонічному правилі приписував воїнам, які позбавили життя супротивника на полі бою, утримуватися від причастя впродовж трьох років. Така вимога засвідчує не лише усвідомлення моральної двозначності самого факту позбавлення життя, навіть коли це робиться заради порятунку інших, але й

²⁵ Очільник УПЦ МП закликав молитися за українське військо. URL: https://lb.ua/society/2022/02/24/506688_ochilnik_upts_mp_zaklikav_molitisya.html

²⁶ Чорниш В. Церква та війна: сучасні наукові підходи до морально-етичних викликів. Українське релігієзнавство. 2025. № 97. С. 68.

²⁷ Заплетнюк Є., прот. Про вбивство та захист: що робити під час війни? URL: <https://bogoslav.org/kill/#>

глибоке розуміння внутрішнього духовного потрясіння, яке переживає воїн, незалежно від того, наскільки «справедливою» чи «праведною» вважається війна²⁸. Як зазначає Дж. Демакопулос, це правило слід розуміти так, що воїн, який убиває у бою, неминуче зазнає певної духовної травми, і йому потрібен час покаяння і внутрішнього відновлення, перш ніж він зможе знову приступити до Євхаристії. Період утримання від причастя розглядається не як покарання, а як лікувальний засіб, покликаний повернути воїнові духовну рівновагу та ясність серця після зіткнення зі смертю й насильством²⁹.

Друга риса образу — любов і милосердя в серці воїна. Звучить це може парадоксально, адже йдеться про людину, вимушену стріляти в супротивника. Проте християнська логіка така: справжній герой не керується ненавистю, а любов'ю — до свого народу, до ближніх, яких захищає. Тому його мотивація благородна, а отже, і душа залишається неоскверненою. «Вони віддають життя з любові — тому їхній подвиг благословенний», — приблизно так формулюється думка у воєнній гомілетичній спадщині. Наприклад, митр. Михаїл (Зінкевич) зазначав, що люди не одразу усвідомлюють ціну жертви воїнів, але коли бачать похорон захисника, то стають на коліна, розуміючи, що той віддав життя за них³⁰. Це жест суспільного ушанування, який Церква схвалює і підтримує, адже він відповідає заповіді Христовій про любов, більшу за яку нема, «ніж хто душу свою покладе за друзів».

Щоб донести зазначені смисли до широкого кола вірян, церковні оратори використовують різноманітні риторичні прийоми. Війна диктує свої вимоги до стилю проповіді: вона має бути емоційно наснаженою, переконливою, близькою слухачам, які переживають тривогу і біль. Розглянемо кілька характерних прийомів.

Майже в кожній воєнній проповіді простежується маніхейський за тональністю мотив: є сила добра (Україна, правда, Бог) і сила зла (російська агресія, неправда, диявол). Це протиставлення часто подається цита-тами з Писання, наприклад: «І світло в темряві світить, і темрява не огорнула його» (Ін. 1: 5), або «не може бути згоди між Христом і Веліаром» (пор. 2 Кор. 6: 15). Митрополит Епіфаній у багатьох виступах наголошує, що

²⁸ Каррас В. «Їхні руки нечисті»: Ориген і каппадокійці про війну та військову службу. Православні погляди на війну / За ред. П. Гамаліс, В. Каррас. Київ : «Дух і літера», 2023. С. 167.

²⁹ Демакопулос Дж. Костянтин, Амвросій і моральність війни: як Амвросій Медіоланський заперечив імперський дискурс щодо війни й насилля. Православні погляди на війну / За ред. П. Гамаліс, В. Каррас. Київ : «Дух і літера», 2023. С. 202.

³⁰ Інтерв'ю митрополита Луцького і Волинського Михаїла. URL: <https://www.pravoslavivolyani.org.ua/stattia/696-moskovskoho-chobota-ni-dukhovno-ni-fizychno-naterytorii-ukrainy-ne-maie-buty-vladyka-mykhail>

нинішня війна — це «війна між світлом і темрявою, між правдою і злом»³¹. Така чорно-біла картина світу, з одного боку, спрощує складність реальності, але з іншого — дає моральну визначеність, яка важлива під час війни. Вірянам стає зрозуміло, де їхнє місце: звісно, на боці світла, а значить, разом з Богом проти сил темряви.

Як уже обговорювалося, проповідники часто наводять історичні паралелі від біблійних сюжетів: приклад Давида і Голіафа, Маккавеїв, Іуди Маккавея як воєначальника, що боронив свій народ; гоніння римських імператорів, нашествя язичників, Друга світова війна тощо. Кожна така аналогія виконує функцію своєрідного уроку чи застереження. Паралель із Голіафом і Давидом натякає на можливу перемогу малої сили над велетнем силою Божою³².

Хоч православна етика вчить любові навіть до ворогів, у час гарячої війни проповідники змушені балансувати між цією євангельською вимогою і потребою підтримати бойовий дух. Зазвичай вони уникають мови ненависті, але все ж опис агресора часто де-факто демонізований. Ворог асоціюється з дияволом, антихристом, темрявою, убивцею³³. З одного боку, це просто констатація воєнних злочинів. З іншого — такий опис робить моральну проповідь однозначною: якщо ворог настільки злий, то ніякі компроміси з ним неможливі, як неможливо примирити Бога і диявола. Водночас проповідники наголошують, що «зло не можна перемогти іншим злом, лише добром»³⁴. Це означає: українці мають боротися праведно, не опускаючись до мародерства, ненависті, помсти мирним тощо. У підсумку образ ворога-демона слугує для підкреслення власної доброчесності і стриманості.

Усі ці риторичні засоби спрямовані на одне: донести до вірян думку, що їхня боротьба справедлива і благословенна Богом, що героїзм захисників має вічну цінність, а отже, не можна піддатися страху й зневірі, а триматися віри в перемогу добра. Важливо підкреслити, що проповідники намага-

³¹ Осуд і прокляття, немилосердна кара від Всевишнього очікують на душогубів і вбивць, бо вони полюбили зло і темряву, — Митрополит Епіфаній. URL: <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/osud-i-proklyattya-nemyloserdna-kara-vid-vsevyshnego-ochikuyut-nadushogubiv-i-vbyvt-bo-vony-polyubyly-zlo-i-temryavu-mytropolyt-epifanij>

³² Як силою віри юнак Давид переміг велета Голіафа, так і ми, маючи віру, можемо вигнати з нашої землі російських агресорів, — Митрополит Епіфаній URL: <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/yak-syloyu-viry-yunak-davyd-peremig-veleta-goliafa-tak-i-my-mayuchy-viru-mozhemo-vygnaty-z-nashoyi-zemli-rosijskyh-agresoriv-mytropolyt-epifanij/>

³³ Слово Митрополита Епіфанія в день відзначення четвертої річниці інтронізації. URL: <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/slovo-mytropolyta-epifaniya-v-den-vidznachennya-chetvertoyi-richnytsi-intronizatsiyi/>

³⁴ Проповідь Блаженнішого Митрополита Київського і всієї України Епіфанія в неділю сиропусну. URL: <https://df.news/2025/03/02/zlo-ne-mozhe-buty-peremozhene-inshym-zlom-a-lyshe-dobrom-iak-temriava-peremahaietsia-lyshe-svitlom-mytropolyt-epifanij/>

ються уникати мови сліпої ненависті чи національної зверхності; натомість вони вкорінюють свої меседжі в християнську мораль про те, що герой — це той, хто любить і жертвує, ворог засуджується за зло і неправду, а не лише за етнічну чи релігійну приналежність. Це зберігає духовний характер риторики, не даючи їй перетворитися на суто світську пропаганду.

Висновки. Таким чином, проведене дослідження демонструє, що в умовах повномасштабної війни в Україні сформувався цілісний дискурс сакрального героїзму в православній проповіді. Цей дискурс виконує важливу духовну і суспільну функцію — надає трансцендентного сенсу стражданням і подвигам воєнного часу, підносить моральний дух людей, які вірять у Бога, консолідує народ перед лицем зла.

Герой у проповіді стає священною постаттю. Українських воїнів-захисників православні проповідники змальовують через призму образів мучеників і святих воїнів. Їхня жертвність порівнюється з мучеництвом перших християн, а бойовий подвиг — із ратними подвигами архістратига Михаїла, св. Юрія та інших небесних заступників. Такий герой наділяється чеснотами любові, віри, праведності, що виводить його статус за межі простої військової доблесті і робить носієм духовної місії.

Жертвність у гомілетичній спадщині воєнного періоду проголошується найвищою цінністю і умовою спасіння. Війна інтерпретується як випробування, у якому проявляється найбільша любов — готовність віддати життя за ближніх. Православна проповідь навчає, що через добровільне несення хреста страждань народ наближається до перемоги добра, а душі полеглих героїв отримують від Бога нагороду — «вінці вічної слави».

Війна осмислюється як битва світла і темряви, а Україна — як форпост добра. Православні ритори протиставляють морально українську сторону, що захищає правду і життя, стороні російської агресії, що несе смерть і неправду. Це протиставлення носить не просто національний чи політичний, а метафізичний характер: йдеться про боротьбу Божої правди з диявольською злобою. Відповідно, укорінюється переконання, що правда і Бог — на нашому боці, а значить, перемога добра неминуча. Такий погляд підтримує віру в перемогу і справедливість навіть серед страшних втрат.

Риторичний інструментарій воєнної проповіді включає історичні паралелі та емоційні апеляції. Проповідники активно звертаються до історії Церкви — прикладів святих, чудес, Божої допомоги, щоб показати тяглість Божого промислу і в нинішній війні. Це робить проповіді близькими аудиторії, яка переживає війну особисто, і підсилює їхній психологічний ефект.

Наукова новизна цього дослідження полягає в тому, що вперше зроблена спроба системно описати богословську типологію і образну систему проповідей воєнного часу, пов'язавши їх з історичною традицією і сучасним

контекстом. Практична ж значущість у тому, що розуміння цих риторичних механізмів допомагає оцінити роль релігійного фактору у підтримці суспільного морального духу під час війни. Український досвід 2022–2025 рр. показав, що Церква, попри засудження війни як зла, здатна знайти у своєму вченні місце для героїчного етосу оборонця. Сакральний героїзм, що проповідується з церковних амвонів, не розпалює ненависть, а, навпаки, надихає любов'ю до своїх, самопожертвою і вірою в перемогу добра. Цей феномен, безумовно, ще потребує подальшого дослідження, особливо в перспективі поствоєнного часу: як він вплине на колективну пам'ять, на канонізацію нових святих, на богослов'я війни і миру в православ'ї. Уже зараз очевидно, що сучасна війна залишить глибокий слід у релігійному житті, а образ захисника міцно увійшов до української церковної свідомості як символ жертвової любові і Божої допомоги в боротьбі зі злом.

Список джерел та літератури:

1. «Герої вмирають, але дають насіння, на основі якого народжується сильніша відвага», — о. Димид на похороні сина. URL: https://tvuemisto.tv/news/geroi_vmyrayut_ale_dayut_nasinnya_na_osnovi_yakogo_narodzhuietsya_sylnishya_vidvaga_otets_dymyd_na_pohoroni_syna_133914.html
2. Kobetyak A. R. Transformation of the soteriological doctrine of the christian churches in the conditions of the russian-ukrainian war. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. 2024. Вип. 1(95). С. 16–24.
3. Smith P. Moscow patriarch: Russian war dead have their sins forgiven. URL: <https://apnews.com/article/russia-ukraine-putin-religion-moscow-0d2382ff296b7e253cd30c6bbadeed1d>
4. Zecher J. What makes a martyr? The proclamation of Patriarch Kirill and the question of sacred violence. URL: <https://www.abc.net.au/religion/patriarch-kirill-and-the-question-of-soldier-martyrs/14086850>
5. Демакопулос Дж. Костянтин, Амвросій і моральність війни: як Амвросій Медіоланський заперечив імперський дискурс щодо війни й насилля. Православні погляди на війну / За ред. П. Гамаліс, В. Каррас. Київ : «Дух і літера», 2023. С. 170–203.
6. Євстратій (Зоря), митр. Росія — це дракон. URL: <https://www.facebook.com/share/p/1BgZBhvEmR/>
7. Завдяки жертві воїнів — Україна все ще жива, жива наша Церква, живою є надія на перемогу правди і добра. URL: <https://www.pomisna.com>

- info/uk/vsi-novyny/zavdyaky-zhertvi-voyiniv-ukrayina-vse-shhe-zhyva-zhyva-nasha-tserkva-zhyvoyu-ye-nadiya-na-peremogu-pravdy-i-dobra-mytropolyt-epifanij/
8. Заплетнюк Є., прот. Про вбивство та захист: що робити під час війни? URL: <https://bogoslov.org/kill/#>
 9. Інтерв'ю митрополита Луцького і Волинського Михаїла. URL: <https://www.pravoslavivolyani.org.ua/stattia/696-moskovskoho-chobota-ni-dukhovno-ni-fizychno-na-terytorii-ukrainy-ne-maie-buty-vladyka-mykhail>
 10. Капелани. На службі Богу і Україні / Уклад.: Т. Ковтунович, Т. Привалко. Київ: Укр. Ін-т. нац. Пам'яті, 2019. 424 с.
 11. Каррас В. «Їхні руки нечисті»: Ориген і каппадокійці про війну та військову службу. Православні погляди на війну / За ред. П. Гамаліс, В. Каррас. Київ : «Дух і літера», 2023. С. 136–169.
 12. Осуд і прокляття, немилосердна кара від Всевишнього очікують на душогубів і вбивць, бо вони полюбили зло і темряву, — Митрополит Епіфаній. URL: <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/osud-i-proklyattya-nemyloserdna-kara-vid-vsevyshnego-ochikuyut-na-dushogubiv-i-vbyvts-bo-vony-polyubyly-zlo-i-temryavu-mytropolyt-epifanij>
 13. Очільник УПЦ МП закликав молитися за українське військо. URL: https://lb.ua/society/2022/02/24/506688_ochilnik_upts_mp_zaklikav_molitisya.html
 14. Петренко-Цеунова О. Від мученика до воїна. URL: <https://www.verbum.com.ua/06/2022/those-who-are-near/from-martyr-to-warrior/>
 15. Проповідь Блаженнішого Митрополита Київського і всієї України Епіфанія у Хрестопоклонну неділю. URL: <https://www.pomisna.info/uk/sermon-post/propovid-blazhennijshogo-mytropolyta-kyivskogo-i-vsiyeyi-ukrainy-epifaniya-u-hrestopoklonnu-nedilyu-2/>
 16. Проповідь Блаженнішого Митрополита Київського і всієї України Епіфанія в день свята Стрітєння Господнього. URL: <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/nehaj-strah-bude-ne-sered-nas-ale-sered-tyh-hto-protyvytsya-pravdi-bozhij-hto-porushuye-bozhu-zapovid-myrui-lyubovi-hto-tayemno-gotuye-zlochyn-i-rozpalyuye-vijnu-mytropolyt-epifanij/>
 17. Проповідь Блаженнішого Митрополита Київського і всієї України Епіфанія в неділю сиропусну. URL: <https://df.news/2025/03/02/zlo-ne-mozhe-buty-peremozhene-inshym-zlom-a-lyshe-dobrom-iak-temriava-peremahaietsia-lyshe-svitlom-mytropolyt-epifanij/>
 18. Сеньковська Н. Л., Скуратко Т. М. Образ воїна-героя російсько-української війни в сучасному художньому дискурсі. Наукові записки. Серія: Філологічні науки. 2025. № 2 (214). С. 195–205.

19. Скедрос Дж. Чого навчають святі воїни у візантійській традиції. Православні погляди на війну / За ред. П. Гамаліс, В. Каррас. Київ : «Дух і літера», 2023. С. 204–221.
20. Співак В. В. Морально-філософський аспект образу воїна в українській філософській думці епохи бароко. Мультиверсум. Філософський альманах. 2016. Випуск 3–4 (151–152). С. 129–134.
21. Слово Митрополита Епіфанія в день відзначення четвертої річниці інтронізації. URL: <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/slovo-mytropolyta-epifaniya-v-den-vidznachennya-chetvertoyi-richnytsi-intronizatsiyi/>
22. Ткач Р. М. Роль архетипів героя і воїна в формуванні патернів поведінки особистості в умовах воєнного часу. Психологічні предиктори соціального розвитку особистості в сучасних умовах освітнього середовища. Збірник тез I Всеукраїнської науково-практичної конференції (21.11.2024, Київ). Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2024. С. 129–130.
23. Чернаєнко В. В., Олексенко В. А. Образ воїна в українському мистецтві. The latest technologies of science implemented in use. Abstracts of XVII International Scientific and Practical Conference (28–30.04.2025, Munich). Munich, 2025. С. 37–39.
24. Чорниш В. Церква та війна: сучасні наукові підходи до морально-етичних викликів. Українське релігієзнавство. 2025. № 97. С. 66–71.
25. Як силою віри юнак Давид переміг велета Голіафа, так і ми, маючи віру, можемо вигнати з нашої землі російських агресорів, — Митрополит Епіфаній URL: <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/yak-syloyu-viry-yunak-davyd-peremig-veleta-goliafa-tak-i-my-mayuchy-viru-mozhemo-vygnaty-z-nashoyi-zemli-rosijskyh-agresoriv-mytropolyt-epifanij/>

References:

1. «Heroi vmyraiut, ale daiut nasinnia, na osnovi yakoho narodzhuietsia synnisha vidvaha», — о. Димид на pokhoroni syna. (2022). Retrieved from: https://tvoemisto.tv/news/geroi_vmyrayut_ale_dayut_nasinnya_na_osnovi_yakogo_narodzhuietsya_synnisha_vidvaga__otets_dymyd_na_pohoroni_syna_133914.html [in Ukrainian].
2. Kobetyak, A. R. (2024). Transformation of the soteriological doctrine of the Christian churches in the conditions of the Russian-Ukrainian war. Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka, 1(95), 16–24. [in Ukrainian].
3. Smith P. (2022). Moscow patriarch: Russian war dead have their sins forgiven. Retrieved from: <https://apnews.com/article/russia-ukraine-putin-religion-moscow-0d2382ff296b7e253cd30c6bbadeed1d>

4. Zecher J. (2022). What makes a martyr? The proclamation of Patriarch Kirill and the question of sacred violence. Retrieved from: <https://www.abc.net.au/religion/patriarch-kirill-and-the-question-of-soldier-martyrs/14086850>
5. Demakopoulos, J. (2023). Kostiantyn, Amvrosii i moralnist viiny: yak Amvrosii Mediolanskyi zaperechyv imperskyi dyskurs shchodo viiny y nasylyya. In P. Hamalis & V. Karras (Eds.), *Pravoslavni pohliady na viinu* (pp. 170–203). Kyiv: Dukh i litera. [in Ukrainian].
6. Ievstratii (Zoria), mytr. (2025). Rosiia — tse drakon. Retrieved from: <https://www.facebook.com/share/p/1BgZBhvEmR/> [in Ukrainian].
7. Zavdiaky zhertvi voyniv — Ukraina vse shche zhyva, zhyva nasha Tserkva, zhyvoiu ye nadiia na peremohu pravdy i dobra. (2024). Retrieved from: <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/zavdyaky-zhertvi-voyiniv-ukrayina-vse-shhe-zhyva-zhyva-nasha-tserkva-zhyvoyu-ye-nadiya-na-peremogu-pravdy-i-dobra-mytropolyt-epifanij/> [in Ukrainian].
8. Zapletniuk Ye., prot. (2014). Pro vbyvstvo ta zakhyst: shcho robyty pid chas viiny? Retrieved from: <https://bogoslav.org/kill/#> [in Ukrainian].
9. Interviu mytropolyta Lutskoho i Volynskoho Mykhaila. (2022). Retrieved from: <https://www.pravoslavivolyzni.org.ua/stattia/696-moskovskoho-chobota-ni-dukhovno-ni-fizychno-na-terytorii-ukrainy-ne-maie-buty-vladyka-mykhail> [in Ukrainian].
10. Kapelany. Na sluzhbi Bohu i Ukraini. (2019) / Uklad.: T. Kovtunovych, T. Pryvalko. Kyiv, 424 p. [in Ukrainian].
11. Karras, V. (2023). Ikhnii ruky nechysti: Oryhen i kappadokiitsi pro viinu ta viiskovu sluzhbu. In P. Hamalis & V. Karras (Eds.), *Pravoslavni pohliady na viinu* (pp. 136–169). Kyiv: Dukh i litera. [in Ukrainian].
12. Osud i prokliattia, nemyloserdna kara vid Vsevyshnoho ochikuiut na dushohubiv i vbyvts, bo vony poliubyly zlo i temriavu, — Mytropolyt Epifanii. (2022). Retrieved from: <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/osud-i-proklyattya-nemyloserdna-kara-vid-vsevyshnogo-ochikuyut-na-dushogubiv-i-vbyvts-bo-vony-polyubyly-zlo-i-temryavu-mytropolyt-epifanij> [in Ukrainian].
13. Ochilnyk UPTs MP zaklykav molytysia za ukrainske viisko. (2022). Retrieved from: https://lb.ua/society/2022/02/24/506688_ochilnik_upts_mp_zaklykav_molitisya.html [in Ukrainian].
14. Petrenko-Tseunova O. (2022). Vid muchenyka do voina. Retrieved from: <https://www.verbum.com.ua/06/2022/those-who-are-near/from-martyr-to-warrior/> [in Ukrainian].
15. Propovid Blazhenniishoho Mytropolyta Kyivskoho i vsiei Ukrainy Epifaniiia u Khrestopoklonnu nediliu. (2022). Retrieved from: <https://www.pomisna.info/uk/sermon-post/propovid-blazhenniishoho->

- mytropolyta-kyivskogo-i-vsiyeyi-ukrayiny-epifaniya-u-hrestopoklonnu-nedilyu-2/ [in Ukrainian].
16. Propovid Blazhenniishoho Mytropolyta Kyivskoho i vsiiei Ukrainy Epifaniia v den sviata Stritennia Hospodnoho. (2022). Retrieved from: <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/nehaj-strah-bude-ne-sered-nas-ale-sered-tyh-hto-protyvytsya-pravdi-bozhij-hto-porushuye-bozhu-zapovid-myru-i-lyubovi-hto-tayemno-gotuye-zlochyn-i-rozpalyuye-vijnu-mytropolyt-epifanij/> [in Ukrainian].
 17. Propovid Blazhenniishoho Mytropolyta Kyivskoho i vsiiei Ukrainy Epifaniia v nediliu syropusnu. (2025). Retrieved from: <https://df.news/2025/03/02/zlo-ne-mozhe-buty-peremozhene-inshym-zlom-a-lyshe-dobrom-iak-temriava-peremahaietsia-lyshe-svitlom-mytropolyt-epifanij/> [in Ukrainian].
 18. Senkovska, N. L., & Skuratko, T. M. (2025). Obraz voina-heroia rosiisko-ukrainskoi viiny v suchasnomu khudozhnomu dyskursi. Naukovi zapysky. Serii: Filolohichni nauky, 2(214), 195–205. [in Ukrainian].
 19. Skedros, J. (2023). Choho navchaiut sviati voyny u vizantiiskii tradytsii. In P. Hamalis & V. Karras (Eds.), *Pravoslavni pohliady na viinu* (pp. 204–221). Kyiv: Dukh i litera. [in Ukrainian].
 20. Spivak, V. V. (2016). Moralno-filosofskyi aspekt obrazu voina v ukrainskii filosofskii dumtsi epokhy baroko. *Multyversum. Filosofskyi almanakh*, 3–4 (151–152), 129–134. [in Ukrainian].
 21. Slovo Mytropolyta Epifaniia v den vidznachennia chetvertoi richnytsi intronizatsii. (2023). Retrieved from: <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/slovo-mytropolyta-epifaniya-v-den-vidznachennya-chetvertoyi-richnytsi-intronizatsiyi/> [in Ukrainian].
 22. Tkach, R. M. (2024). Rol arkhetyviv heroia i voina v formuvanni paterniv povedinky osobystosti v umovakh voiennoho chasu. *Psykhologichni predyktory sotsialnoho rozvytku osobystosti v suchasnykh umovakh osvithnoho seredovyshcha: Proceedings of the I All-Ukrainian Scientific and Practical Conference (21.11.2024, Kyiv)* (pp. 129–130). Kyiv: KPI im. Ihoria Sikorskoho. [in Ukrainian].
 23. Chernaienko, V. V., & Oleksenko, V. A. (2025). Obraz voina v ukrainskomu mystetstvi. In *The latest technologies of science implemented in use: Abstracts of the XVII International Scientific and Practical Conference (28–30.04.2025, Munich)* (pp. 37–39). Munich. [in Ukrainian].
 24. Chornysh, V. (2025). Tserkva ta viina: suchasni naukovi pidkhody do moralno-etychnykh vyklykiv. *Ukrainske relihiieznavstvo*, 97, 66–71. [in Ukrainian].

25. Iak syloi viry yunak Davyd peremih veleta Holiafa, tak i my, maiuchy viru, mozhemo vyhnaty z nashoi zemli rosiiskyykh ahresoriv, — Mytropolyt Epifanii. (2022). Retrieved from: <https://www.pomisna.info/uk/vsinovyny/yak-syloyu-viry-yunak-davyd-peremig-veleta-goliafa-tak-i-mymayuchy-viru-mozhemo-vygnaty-z-nashoyi-zemli-rosiiskyyh-agresoriv-mytropolyt-epifanii/> [in Ukrainian].

Дата надходження: 17.07.2025

Sacred Heroism in Orthodox Sermons of Wartime: Theological Typology and Images

Nazarii Nykolyn

postgraduate student at Kyiv Orthodox Theological Academy.

ORCID: orcid.org/0000-0002-9900-6247 | 380634888742a@gmail.com

Волинський Богословський / Volynskyi Bohoslovskyi №13 (2025)
ISSN (Print) 2519-4348 / ISSN (Online) 2707-9627

The article is devoted to the study of the phenomenon of sacred heroism in Orthodox sermons during wartime, in particular in the conditions of the full-scale war of 2022–2025 in Ukraine. Since the beginning of the war, the Orthodox Church, like other religious institutions, has been faced with the need to provide spiritual support to a society experiencing suffering, loss, and moral trials. The author examines how a new image of heroism is being formed in homiletic rhetoric, which combines military valor with a spiritual dimension, endowing the feat of Ukrainian defenders with sacred content. The article examines the main theological archetypes of heroism presented in sermons: martyr, warrior of Christ, defender of truth, righteous man. The role of rhetorical techniques, such as contrasts of good and evil, the use of historical and biblical parallels, as well as emotional appeals to moral stability, is separately considered. The study of transformations in the theological understanding of war allows us to better understand how the religious word supports believers, preserves the spiritual stability of the nation, and shapes attitudes toward war, heroes, and the enemy. The article determines how Ukrainian Orthodox preachers in religious texts emphasize heroism as a spiritual mission based on sacrifice, particularly in the context of the exploits of warrior-defenders who not only fight evil but also give their lives for their neighbors. The article notes that through the sacralization of heroism, the Orthodox Church forms the image of the hero-defender as a sacred figure, similar to the martyrs and holy warriors of antiquity. The key images found in sermons are the holy warrior, martyr, and righteous man, whose sacrifice is the

central motif of religious preaching. In particular, the images of Archangel Michael and Saint George the Serpent-Slayer have become symbols of defenders fighting for truth and freedom from evil. Such an understanding of war allows not only to raise the morale of society, but also to create a theological justification for devotion to the cause of defending one's country. Despite the fact that in the context of modern war, the sermon is focused on heroism and the fight against evil, the emphasis is also placed on the importance of humility, love, and sacrifice, as these traits are considered central to Christian heroism. During war, a Ukrainian warrior is perceived not only as a patriot, but also as a spiritual fighter for truth, symbolizing the struggle of light against darkness. The study of sacred heroism in Orthodox preaching shows how the Church adapts its theological concepts to the realities of war, supporting the morale of the nation and transforming the exploits of modern heroes into sacred acts that have eternal value in the context of Christian faith. The article also emphasizes that the rhetoric of wartime in Orthodox preaching is an important tool for strengthening social stability and spiritual revival of the nation. Prospects for further research include studying the impact of this sacred heroism on collective memory, on the process of canonization of new saints and on the development of the theology of war and peace in Orthodoxy in the post-war period.

Key words: Sacred heroism, Orthodox preaching, war, warrior-defenders, martyrs, sacrifice, typology, homiletic heritage.